

YOSHLARNI MA'NAVI TARBIYALASHDA AXBOROT KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Tashmetov Tuxtasin Xudayberganovich
Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsenti,
falsafa doktori (PhD)

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada, yoshlarni ma'naviy tarbiyalashda axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek maqolada, global o'zgarishlar davrida axborot qudratli qurolga aylangan bir davrda, dunyo miqyosida mafkuraviy-g'oyaviy tahdidlarni targ'ibot va tashviqot etishda axborot asosiy omil vazifasini o'tayotganligi ochib berilgan.

Kalit so'zlari: globallashuv, jamiyat, internet, kommunikatsiya, g'oya, ma'naviyat, mafkura, intellektual, axborot, kompyuter, xuruj, tahdid, ekstremizm, "Ommaviy madaniyat", demokratiya, texnologiya.

XXI asr globallashuv va chegaralarning barham topish davri, yuksak texnologiyalar va internet zamon, jahon maydoni va dunyo bozorida tobora kuchayib borayotgan raqobat asri sifatida tarixga kirmoqda. Axborot tizimlarining rivojlanishi uning xavfsizligini ta'minlashni ham kun tartibiga olib chiqdi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek: "Axborot-kommunikatsiya tizimlarining keng qo'llanilishi, davlat boshqaruvining elektron shaklda tashkil etilayotgani, bu yaxshi, albatta, o'z navbatida axborot xavfsizligini ta'minlash bilan bog'liq qo'shimcha chora-tadbirlar ko'rishni hayotning o'zi taqozo etmoqda"[1, 46]. Bu esa o'z navbatida, taraqqiyotning ijobiy va salbiy jihatlari bilan bog'liq bo'ladigan jarayon ekanligini ko'rsatadi.

Ayni paytda, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining taraqqiyoti oqibatida ommaviy axborot vositalarida matn, tasvir va ovoz orqali ifodalanadigan mazmun endilikda raqamli shaklga o'tkazildi. Yangi texnologiyalar tufayli bir qancha to'siqlar – nashr etish uchun ketadigan vaqt, tegishli moliyaviy xarajatlar, gazetalarni tarqatishning geografik chegaralari kabi to'siqlarni yengib o'tishga muvaffaq bo'lindi. Qog'oz sivilizatsiyasi o'rnida elektron sivilizatsiya rivoj topdi. Shu tariqa esa insoniyat hamda inson faoliyati turli sohalarining globallashuvida ommaviy axborot vositalari ko'p asrlik taraqqiyoti 1986 yilda internetning paydo bo'lishiga zamin hozirladi. Natijada, internet jahon axborot tizimi yoki bir-biri bilan uzluksiz bog'langan tarmoqlar birlashmasi sifatida insonlarga cheksiz yangi imkoniyatlar taqdim etmoqda.

Bugungi kun yoshlarining bir qator ommaviy axborot vositalari, ayniqsa, internet orqali turli ma'lumotlarga ega bo'lishi, ularni o'zlaricha tahlil qilishi, salbiy oqibatlarini esa chuqur anglab yetmasligi natijasida yot g'oyalar ta'siriga tushib qolish bilan bog'liq holatlar kuzatilmoqda.

Global o'zgarishlarning muhim xususiyatlaridan biri kishilar ongi, ichki dunyosi va qalbini egallash uchun kurashning kuchayganligida ko'zga tashlanadi. Muayyan mamlakat yoki mintaqada hukmronligini qo'lga kiritishga qaratilgan harbiy yurishlar, iqtisodiy iskanja kabi harakat shakllari o'rnini endilikda ko'proq axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, internet tizimi orqali yoshlar ongini mafkuraviy-ma'naviy jihatdan zabt etish egallamoqda. Hozirda axborot texnologiyalarini rivojlantirish maqsadida, ayrim davlatlar tomonidan katta mablag'lar ajratib kelinmoqda. Nemis tadqiqotchisi L.Nefedovning ta'kidlashicha: "Bugun tadqiqot va rivojlanishga investitsiya qilinayotgan mablag'larning uchdan biri axborot texnologiyasiga yo'naltirilmoqda"[3, 216-224]. Darhaqiqat, hozirda axborot g'oyaviy ta'sir o'tkazishning kuchli vositasiga aylanishga ulgurdi. Aksariyat mafkuraviy markazlar o'zlarining g'arazli maqsadlariga erishishda axborotdan foydalanmoqda. Globallashuv va yangi xalqaro axborot tartibi shakllanayotgan bir sharoitda deyarli to'rt asr avval mashhur ingliz faylasufi Frensis Bekon tomonidan aytilgan "Kimki axborotga egalik qilsa, u dunyoga egalik qiladi"[4, 110], degan so'zlari yangicha mazmun kasb etmoqda.

Bizning fikrimizcha, global o'zgarishlar davrida axborot qudratli qurolga aylangan ekan, dunyo miqyosida mafkuraviy-g'oyaviy tahdidlarni targ'ibot va tashviqot etishda axborot asosiy omil vazifasini o'tayotganligi haqiqatdir. Bugungi kunda axborot vositasida yoshlarning qalbi, ongi va ruhiyatiga ta'sir ko'rsatishga alohida e'tibor qaratilayotganligi bunga qarshi choralar ko'rishni taqozo qiladi. Binobarin, har qanday axborot xurujlari bevosita axborot qurollari yordamida amalga oshirilmoqda. Global o'zgarishlar davrida ayrim yetakchi davlatlar bevosita va bilvosita axborotdan buzg'unchi hamda vayronkor qurol sifatida foydalanishga intilmoqda. "Oqibatda, axborot oqimining tezlashuvi hamda intensivlashuvi natijasida universal texnologiyalar bilan bog'liq umumbashariy jarayonlar jadallashib, ta'sir doirasi ham kengayib bormoqda. Mislisiz ilmiy kashfiyotlar, universal texnologiyalar hamda axborot tarqatishning globallashuvi dunyoda yuz berayotgan mafkuraviy jarayonlarga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda"[5, 9].

Bizning nazarimizda, global o'zgarishlar davrida ijtimoiy sohada vujudga kelayotgan dolzarb masalalar, millatimiz ma'naviyatini asrash va tarbiyalash, ayniqsa, yosh avlodning ongi va ichki dunyosini turli zararli g'oya ta'siridan saqlash va himoya qilish masalalariga alohida e'tibor qaratish davr talabidir. Jahon miqyosida kechayotgan global o'zgarishlar davrida odamzod tafakkurining yuksak va yorqin namoyoni bo'lgan ilm-fanning ilg'or yutuqlari turli davlatlar va mintaqalar o'rtasidagi

chegaralarni ochib berayotgan bir vaqtda ayrim siyosiy kuchlarning g'arazli niyatlari mafkuraviy qurol vazifasini ham o'tayotganligi, insoniyatni yanada ogohlikka da'vat etishga chorlayotganligi sir emas. Bu kabi g'arazli niyatlardan yoshlarning ongu tafakkuri, ma'naviy olamini asrab-avaylash muhim vazifa hisoblanadi. Bu borada xalq va vatan manfaatiga xizmat qiluvchi, bashariyat tarixining barcha davrlarida yurt va millat taqdirida hal qiluvchi, buyuk maqsadlar yo'lida birlashtiruvchi bunyodkor kuch, odamzodning yuksak fazilatlarini o'zida mujassam etgan bebaho boylik bo'lmish ma'naviyatning o'rni beqiyosdir.

Bu fikrning mohiyatiga nazar solsak, hozirgi davrda jozibador g'arb madaniyatining yoshlar ongiga osonlik bilan kirib kelishi ayon bo'lib bormoqda. Bunda OAV, internet va ijtimoiy tarmoqlarning o'rni katta, albatta. Ular, o'z navbatida, virtual voqelikni shakllantirib, undan foydalanuvchilarda madaniyatning yangi ko'rinishi – kibermadaniyatni qaror toptirmoqda. Virtual voqelik va kibermadaniyat kishilarning fe'l-atvorini osonlikcha dasturlashtirish imkoniyatini beryapti, ya'ni yoshlar ongi, ichki dunyosi va qalbini egallashning qulay vositasiga aylandi.

Shu jihatdan, hozirgi kunda O'zbekiston aholisining aksariyati internet tarmog'idan foydalanadi. Global tarmoqning ijobiy jihatlari bilan birga uning salbiy oqibatlari ham mavjud bo'lib, u quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- real muloqotning virtualga aylanishi;
- ko'ngilochar saytlarga ro'ju qo'yish oqibatida vaqtning boy berilishi;
- kompyuterda ko'p vaqt o'tirishning salomatlikka salbiy ta'siri;
- noxolis ma'lumotlarga ishonish holatlarining ko'pligi;
- pornografik saytlar orali axloqsizlikning targ'ib qilinishi;
- psixologik manipulyatsiya qiladigan saytlar (sektalar, terroristlar va hokazo)

orqali turli g'arazli maqsaddagi guruhlariga qo'shib ketish holatlari.

Biz ayni vaqtda bitta haqiqatni anglashimiz lozim: axborot hajmining o'sishi haqiqiy bilimlar hajmining o'sishini anglatmaydi. Ulkan axborot makonida ma'no-mazmunini yo'qotish muammosi nihoyatda o'tkirlashadi. Bundan tashqari, ijtimoiy tarmoqlarda uyum-uyum "axborot axlatlari" borligini e'tirof etish ham o'rinli. Garchi ijtimoiy tarmoqlar axloqiy jihatdan betaraf vosita sanalsa-da, undan shu vaqtga qadar to'plangan madaniy merosni saqlash maqsadida ham, unga putur yetkazish maqsadida ham foydalanish mumkin. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, internet tarmoqlaridagi erkinlik kompyuterga qaramlikni kuchaytiradi, bugungi kunda bir qancha davlatlarda bunday kishilarni majburiy davolash yo'lga qo'yilmoqda.

O'z navbatida, yoshlarni axborot texnologiyalaridan unumli va o'rinli foydalanishga o'rgatish masalalariga alohida e'tibor berish lozim. Zero, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yoshlarni ma'naviy tarbiyalashda o'ta muhim o'rin egallaydi. Inson bola tarbiyasiga oid xulq-atvor ko'nikmasi, hayot tamoyillari, fikrlash

va olam manzarasini ko‘proq, aynan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Ayrim ota-onalar farzandining kompyuter qarshisida bo‘lgan vaqtida hech qanday xavotirga o‘rin yo‘q, deb o‘ylaydi. Biroq virtual olamda ham ularni muayyan xavf-xatarlar va tahdidlar kutib turgan bo‘lishi mumkinligini inobatga olmaydilar. Maqsad – bolani internetdan ajratib qo‘yish emas, balki uning kamol topishi uchun mukammal vositalar yaratishdan iboratdir.

Shu o‘rinda mamlakatimiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning quyidagi fikrlarini aytib o‘tish zarur: “Bugungi tez o‘zgarayotgan dunyo insoniyat oldida, yoshlar oldida yangi-yangi, buyuk imkoniyatlar ochmoqda. Shu bilan birga, ularni ilgari ko‘rilmagan turli yovuz xavf-xatarlarga ham duchor qilmoqda. G‘arazli kuchlar sodda, g‘o‘r bolalarni o‘z ota-onasiga, o‘z yurtiga qarshi qayrab, ularning hayotiga, umriga zomin bo‘lmoqda. Bunday keskin, tahlikali sharoitda biz ota-onalar, ustoz-murabbiylar, jamoatchilik, mahalla-ko‘y bu masalada hushyorlik va ogohlikni yanada oshirishimiz kerak. Bolalarimizni birovlarining qo‘liga berib qo‘ymasdan, ularni o‘zimiz tarbiyalashimiz lozim”[2, 25], deya ta’kidlagan edi.

Ayni paytda, axborot kommunikatsiya texnologiyalari ta’lim olish, o‘rganish, dunyoqarashni kengaytirishning qulay vositasidir. Bu esa internetning milliy segmentida o‘zimizning maqsad-muddaomizga mos axborotlarni ko‘paytirishni taqozo qiladi. Albatta, yoshlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirishda internet tarmog‘idan foydalanish o‘zining samarasini berishi tabiiy. Shu jihatdan qaralganda, global tarmoqning quyidagi ijobiy jihatlari ham mavjud:

- eng ommaviy, tezkor ma’lumot olish manbai;
- real vaqt rejimida cheksiz norasmiy muloqot vositasi;
- ko‘ngilochar o‘yinlar, filmlar, musiqa, video o‘yinlar manbai;
- reklama va tijorat uchun eng qulay vosita;
- intellektual, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi;
- masofaviy ta’lim olish imkonini beradi.

Ayni vaqtda, ijtimoiy tarmoqlar bilim va kerakli axborotni olish uchun ulkan imkoniyatlar yaratish bilan birgalikda inson hayotining deyarli barcha jihatlariga daxl qilmoqda. U shaxsga o‘z bilimlarini oshirish, professionalizmini yuksaltirish, ehtiyoj va mayllaridan kelib chiqqan holda hordiq chiqarish, xalqaro va ichki siyosatda sodir bo‘layotgan voqealarni kuzatib borish, siyosiy va iqtisodiy munosabatlarning faol sub’ekti bo‘lish, birja o‘yinlarida qatnashish, badiiy asarlar yaratish, ko‘rgazmalar uyushtirish, taqdimotlar o‘tkazish, zarur narsalarni xarid qilish imkonini beradi. Aynan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va internet tarmog‘i tufayli kutubxona, muzeylar, kartina ko‘rgazmalari kabi madaniyatning an’anaviy institutlarida tub

o'zgarishlar sodir bo'ldi. "Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, internet tarmoqlarining sharofati bilan virtual kutubxonalar, virtual muzeylar, virtual ko'rgazmalar, virtual munozara klublari, elektron do'konlar, elektron axborot agentliklari, ta'lim portallari paydo bo'ldi. Internet hukumatlar, davlat rahbarlari, turli vazirliklar va tashkilotlar, siyosiy partiyalar va jamoat tashkilotlari faoliyatining fuqarolar uchun shaffof bo'lishiga xizmat qildi. Internet millionlab kishilarga o'z salohiyatini ro'yobga chiqarish imkonini berdi, uning erkinligini kengaytirishga xizmat qildi"[5, 19].

Fikrimizcha, bu yo'nalishdagi ishlarni yanada samarali tashkil etish, davlat va jamoat birlashmalari axborot xizmatlari, mediatuzilmalar ishini faollashtirish, soha mutaxassislarini esa bilim va ko'nikmalarini muttasil oshirib borish hozirgi axborot va kommunikatsiya texnologiyalari shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda zamon talabiga aylandi. Buning natijasida dunyoda nafaqat axborotlashgan jamiyat yuzaga keldi, balki jahon hamjamiyatida global o'zgarishlar ham tezlashib ketdi. Aslida, axborot va kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi bu ijobiy ko'rsatkichdir.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, har qanday mafkuraviy, ma'naviy va axborot tahdidlariga qarshi kurashda muhtaram Prezidentimizning asarlari dasturulamal vazifasini bajarishi kerak. Jumladan, "Besh muhim tashabbus" va "Harakatlar strategiyasidan-taraqqiyot strategiyasi" buning yorqin misoli hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, global o'zgarishlar davrida, jamiyatda axborot tahdidlariga qarshi samarali kurashish omillaridan biri aholida, ayniqsa, yoshlarda axborot madaniyatini shakllantirish bo'lsa, ikkinchisi – mamlakatda yangi texnologiyalarni egallash va uni barcha sohalarga keng joriy etish bo'yicha kechiktirib bo'lmaydigan chora-tadbirlarni amalga oshirishdir. Uchinchidan, turli xil ma'naviy tahdidlarning oldini olishda yoshlarda internetdan olinayotgan ma'lumotlarni ajrata bilish savodxonligini shakllantirish, ulardan foydalanish bo'yicha tavsiyalar berib borish, axborot xurujlariga nisbatan zamonaviy ko'rinishdagi targ'ibot ishlarini olib borish, ularni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash kerak. Shundagina ma'naviy tahdidlar va axborot xuruji yoshlarni yo'ldan og'dira olmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Mirziyoyev Sh. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib yangi bosqichga ko'taramiz. –Toshkent: O'zbekiston, 2017. –B. 46.
2. Mirziyoyev Sh. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash, yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. –Toshkent: O'zbekiston, 2017. – B. 25.
3. Nefiodow L. Zusammenhang zwischen information, Ethik und Religion// Mensen B. (Hrsg.) Globalisierung. St. Augustin, 1998. – P. 216-224.

4. Qo'chqorov R., Tojiboyeva D. Milliy g'oya: asosiy tushuncha va tamoyillar. – Toshkent, 2015. – B. 110.
5. Tashmetov T.X. Yoshlarni yot va zararli g'oyalardan himoyalashda axborot kommunikatsiya tizimidan foydalanish texnologiyalari. –Toshkent: O'zR Fanlar Akademiyasi Asosiy kutubxonasi, 2021. –B. 9.
6. Safarov M., Baxt E. Sabablar va oqibatlar. Informatсион urush va undan maqsad. Qonun himoyasida. –Toshkent: O'zbekiston Respublikasining bosh prokuraturasining ommabop yuridik jurnali, 2005. –B. 12.